

KAZIMIERZ PRUS

Uniwersytet Rzeszowski
Katedra Filologii Rosyjskiej
Zakład Historii Literatury Rosyjskiej
35-315 Rzeszów
al. mjr. W. Kopisto 2B

Z OJCZE NASZ PRZEZ WIEKI POEZJI ROSYJSKIEJ

WITH 'OUR FATHER' THROUGH THE CENTURIES OF RUSSIAN POETRY

Podstawowa modlitwa chrześcijan – *Ojcze nasz* – ze względu na intencje teologiczne i bytowe była często parafrazowana w poezji rosyjskiej. Już twórcy klasycyzmu (A. Sumarokow, P. Goleńszczew-Kutuzow) w miarę wiernie oddają jej zawartość, zachowują prostotę i bezpośredniość przekazu. W okresie romantyzmu *Oratio Dominica* w parafrazach wzbogaca się o elementy emocjonalne (A. Puszkina), przekazuje podniosłość uczuć religijnych (A. Fet), otrzymuje doksologię (D. Oznobiszyn), znacznie rozszerza objętość tekstową (W. Küchelbecker), wyraźnie odbiega od zawartości obrazowej autentyku (J. Połonski). Twórcy modernizmu interpretują modlitwę, eksponują jej poszczególne prośby (K. Fofanow, O. Czumina), znacznie zmieniają jej kształt poetycki i objętość tekstową (A. Korynfski). Autorzy najmłodszy bardzo swobodnie traktują jej zawartość, czynią z kultowej modlitwy błaganie indywidualne.

Słowa kluczowe: *Ojcze nasz*, modlitwa poetycka, parafraza, modyfikacje elementów strukturalnych, rozszerzanie obrazów.

Christians' main prayer, 'Our Father,' has often been paraphrased in Russian poetry because of its theological and existential intentions. As early as in the Classicism such writers as Sumarokov or Golenishchev-Kutuzov reproduce its content quite faithfully, preserving the simplicity and directness of the text. In the Romanticism, *Oratio Dominica* is in its paraphrases enriched by emotional elements (Pushkin), presents elevated religious feelings (Fet), contains an added doxology (Oznobishin), significantly increases in length (Küchelbecker) and begins to deviate from the original imagery (Polonsky). Modernist writers tend to interpret the poetical prayer, they underscore particular requests in it (Fofanov, Chumina) or considerably change its poetical structure and length of the text (Korinsky). The youngest authors represent an unconstrained attitude to the content of the prayer and transform it into an individual entreaty.

Keywords: 'Our Father', poetical prayer, paraphrase, modifications of structural elements, enrichment of imagery.

Ojcze nasz to sztandarowa modlitwa chrześcijan wyrażająca cześć i uwielbienie dla Stwórcy, pełna ufności w synowską relację człowieka z Ojcem¹. Jest

¹ O. Clement, *Trzy modlitwy. Ojcze nasz. Modlitwa do Ducha Świętego. Modlitwa św. Efrema*, tł. K. Łukowicz, Kraków 1997.

modlitwą podarowaną przez Jezusa, co poświadczają ewangelie (Mt 6, 9–13; Łk 11, 2–4). Krótszą jej wersję przytacza ewangelista Łukasz, wersję Mateuszową poszerza końcowa doksologia². Oba warianty zawierają siedem próśb prezentujących reguły życia godnego. Wzywają do świętości i nawrócenia, wybaczenia bliźnim i czynienia dobra. Trzy inicjalne prośby koncentrują się na Bogu i Jego zamiarach wobec świata. Podlega On adoracji, wysławieniu a następnie zanoszone są do Niego błaganie. Nasz Ojciec upraszany jest o objawienie swej świętości, wielbione jest Jego imię, upowszechniana Jego chwała. Sławiona jest łaskawość Ojca, miłość i wierność. Wzywany jest On do zaprowadzenia królowania nad wszechświatem, jedności stworzenia ze swoim Panem. Część doksologiczną zamyka wołanie o spełnienie woli Bożej, doskonałość i zbawienie³.

Druga część modlitwy prezentuje cztery prośby skoncentrowane na sprawach bytowych, doczesnych i duchowych potrzebach ludzi. Zdając się na Opatrzność człowiek prosi o chleb, uwolnienie od popełnionego zła, nierozłączanie z dobrem. Wyrzekając się zła, woła o pokój i łaskę wytrwałego oczekiwania na drugie przyjście Chrystusa. Przekonany jest o zwycięstwie życia, miłosierdziu Bożym dla świata i wszelkiego stworzenia. To skoncentrowanie na Bogu i człowieku czyni z błaganie wzór modlitwy chrześcijańskiej szeroko też parafrazowanej przez wielu twórców rosyjskich na przestrzeni wieków.

Na warsztacie rosyjskich poetów Oratio Dominica znalazła się już w okresie klasycyzmu. Znany twórca tej doby – Aleksander Sumarokow, autor licznych modlitw poetyckich⁴ dał jej interesującą parafrazę. Jego *Modlitwa „Ojciec nasz”* (*Молитва „Отче наш”*) wyróżnia się znacznie rozbudowaną częścią doksologiczną. Inicjuje ją wokatyw „Отче” z predykatem „наш”, przez co adresatyw podkreśla relację dziecka z ojcem, ale już kolejny lokatyw z pierwszego wersu „небесный Царь” ukonkretnia prerogatywy Boga, wskazuje na stosunek władcy – poddany. Ta relacja dominuje w rozszerzonej anamnezie gromadzącej realia podporządkowane woli króla. Podległość zwierzchności uznaje każda istota ziemiska zamieszkująca lądy i morza, ziemię i kosmos:

Коему подвластна вся на свете тварь,
Коему послушна суша, море, реки,
Горы и леса,
Солнце и луна, звезды, небеса,
Да Твое святится, Боже, имя веки,
Да приидет царствие Твое,
И в Твоей да будет воле

² „[...] ибо Твое есть Царство и сила и слава во веки. Аминь”, [w:] *Новый завет господа нашего Иисуса Христа*, Библейские общества, s. 6.

³ E. Zajęc, *Ojciec nasz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XIV, Lublin 2010, s. 450.

⁴ Zob.: T. Kołakowski, *Poetyckie parafrazy psalmów Aleksandra Sumarokowa w świetle doświadczeń egzystencjalnych*, „Studia Rossica Poznaniensia” 1986, № 18, s. 3–14.

Все селение сие.
И Тебя увидит на Твоем престоле⁵.

Część doksologiczną poszerza neutralny wokatyw „Боже” oraz dopowiedzenia, uszczegółowienia realiów niebieskiego królowania, które są uniwersalizowane też poprzez wtrącenia „ввеки”, „все”, „сие”. Sumarokowowska wersja Modlitwy Pańskiej jest znacznie archaizowana leksykalnie („днесь”, „всяк”, „коему”, „приидет”), a jej wartość emocjonalną potęgują wzmacniające powtórzenia sensów („прощаем” – „отомщаем”), które niekiedy służą też uzyskaniu odpowiednich rymów. Autor, mimo zastosowania wielu amplifikacji, podąża za znaczeniami autentyku, tworzy klasycystyczny wariant odznaczającego się prostotą wyrazu i bezpośredniością oryginału.

Bardziej zwartą, odpowiadającą rozmiarami tekstowymi autentykowi parafrazę Modlitwy Pańskiej stworzył Paweł Goleniszczew-Kutuzow – poeta i tłumacz, klasycysta z przełomu XVIII i XIX wieku. Jego *O Ojciec, bytujący w niebiosach...* (*О Отче, сущий в небесах...*) podąża za obrazami oryginału zarówno w części teologicznej, jak i w petycjach dotyczących bytu. Oto jak formułuje poeta dwa błagania z doksologii:

Да Имя ввек Твое святится!
Да царствует во всех сердцах;
Твоя да воля совершится
В сем мире и во всех мирах.

Nadzieja na zapanowanie królestwa wyrażona jest bardzo enigmatycznie, mało konkretnie, a prawda o podległości stworzenia woli Bożej ogłoszona jest przy zastosowaniu metafory, projektowana na całe uniwersum. Parafraza Goleniszczewa-Kutuzowa, podobnie jak wcześniejsza Sumarokowa, utrzymana jest w duchu klasycyzmu, jego programowej prostoty i przejrzystości.

Znacznie odbiegają od nich romantyczne próby wyrażenia autentyku podjęte przez pięciu poetów, zarówno pierwszorzędnych (Aleksander Puszkina, Afanasij Fet), jak i mniej znaczących (Wilhelm Küchelbecker, Dymitr Oznobiszyn, Jakow Połonski).

Puszkiniowi przypisuje się wiersz *Słyszałem – w prostej celi...* (*Я слышал – в келии простой...*), który poza pretekstem objaśniającym kontekst zaistnienia modlitwy, zawiera udaną parafrazę Modlitwy Pańskiej. Wielki romantyk rosyjski odciśka na jej kształcie swoje indywidualne piętno. W inwokacji „Отец людей! Отец небесный!” wzmocniono adresata przez powtórzenie słów. Poeta ufa w dobroć Ojca, dlatego w prośbie o chleb umieszcza rozszerzenie „Твоею щедрою рукою” – akcentując łaskawość Boga, dawcy pożywienia. Również wewnątrztekstowy

⁵ [Źródło internetowe] <http://www.christianart.ru/index.php/2008-01-28-14-16-41/> [19.01.2015]. Tam, gdzie nie odnotowano inaczej, teksty parafraz w pracy przytaczam za tą stroną internetową.

adresatyw „Отец, своих детей” podnosi rodzicielskie więzi z Bogiem i utrwała pokorne podporządkowanie Jego mocy w momencie diabelskich pokus. Wzmocnienie emocjonalności błagania to zasługa wielkiego poety ufnie zwracającego się do niebieskiego ojca.

Podobne zabiegi interpretacyjne stosuje w swojej parafrazie Afanasij Fet. Jego modlitwa *Im dłużej żyję...* (*Чем доле я живу...*, 1874–1886) zaadresowana jest do wspólnego Ojca („Всеобщий наш Отец”)⁶. Autor rozszerza i interpretuje niektóre obrazy, aby uzyskać płynność aleksandrynu z dokładnymi rymami. Nadaje błaganu podniosłość, okazuje wdzięczność i cześć Bogu w prezentowanych uczuciach religijnych. Poeta zrealizował w parafrazie akt ufności i wiary, poddał się Ojcu, uznania własnej słabości i pełnej zależności od mocy Stwórcy⁷.

Dotychczas omówieni twórcy parafrazowali Łukaszową wersję Modlitwy Pańskiej. Transpozycja Dymitr Oznobiszyna, znanego w latach czterdziestych romantyka z kółka Siemiona Raicza⁸, odnosi się do tekstu Mateuszowego. Adresat przywoływany jest inicjalnym wokatywem „Отче наш” oraz interpozycyjną nominacją „Вседержитель”, która eksponuje wszechwładność Pantokratora. Zwarty, skondensowany tekst modlitwy właściwej rozszerza czterowersowa doksologia utrwalająca wieczność trwania Królestwa, panowania Boga nad światem materialnym i pozazmysłowym:

Твои здесь: царство, сила, слава!
Ты есть, Ты будешь, вечно был!
Вселенная Твоя держава,
Звучит весь сонм безплотных сил.

Całość doksologii wyraża dziękczynienie i chwałę Wszchemocnego. Jest uświęceniem Jego imienia, przyjęciem Jego królestwa i mocy Jego zbawczej woli.

Tekst Mateuszowy transponuje też Wilhelm Küchelbecker, poeta dekabrysta, zaliczony przez Jurija Tynianowa do „archaistów”⁹. Poeta bardzo swobodnie traktuje tekst autentyczny znacznie go rozbudowując. Służą temu adresatywy inicjalne „Отец наш, Ты, Который в небесах” oraz interpozycyjne („Всевышний”, „о Боже”, „Хранитель”). Do wyraźnego powiększenia objętości tekstu przyczyniają się też dopowiedzenia objaśniające omnipotencję Stwórcy, które dodatkowo potęgują i uniwersalizują Jego moc, przymioty i atrybuty teologiczne. Autor nagminnie poszerza obrazy, uszczegóławia je. Na przykład, jego dywagacja nad świętością Boga i Jego relacjami z ludźmi przybiera formę 11-wersowego tekstu:

⁶ А. Фет, *Стихотворения. Поэмы. Переводы*, Москва 1985, s. 495.

⁷ Szerzej o tej modlitwie A. Feta zob.: K. Prus, *Rosyjska liryka romantyczna. Gatunki nietradycyjne*, Rzeszów 2009, s. 79–80.

⁸ Szerzej o działalności poety i tłumacza zob.: *Русские писатели 1800–1917*, Москва 1999, t. 4, s. 411–415.

⁹ Ю. Тынянов, *Архаисты и новаторы*, Ленинград 1929.

Ты ж души взял в престол Своей державы –
 Да будут храмом своего Творца,
 Да преисполнятся Господней славы!
 И как на небе выше всех миров
 Творят Твою Божественную волю,
 Как в послушанье светлый сонм духов
 Благословенную находит долю, –
 Так на земле, Всевышний, да творим
 Без ропота, без вздоха и медленья
 Отцом же данные сынам Своим
 Твои святые, кроткие вельня!

W podobny sposób poeta rozwija siedem próśb autentyku tworząc najbardziej rozbudowaną parafrazę Modlitwy Pańskiej. Wieńczy ją doksologiczna formuła, bardzo rzadko pojawiająca się w modlitwie poetyckiej:

О Боже! Ты единый нам покров!
 Ты царь вовеки, власть Твоя и сила,
 Твоя же слава до конца веков
 И от начала их не заходила!

Inspiracją do napisania wiersza przedstawiciela „sztuki czystej” Jakowa Półskiego *Ojciec nasz! Syna modlitwę wysłuchaj!* (*Отче наш! Сына молением внемли!*) była Oratio Dominica. Dwadzieścia linijek wiersza stylicznego tworzy indywidualną modlitwę autorską. Inicjuje ją inwokacja do naszego Ojca z intencjonalną prośbą o miłość. W kolejnych fragmentach tekstu autor dokonuje trynitarnego podziału Trójcy Świętej. Do Syna zwraca się o oczyszczenie i łagodność serca, do Ducha Świętego – o siłę podążania za tajemnicą, do Ojca – o uwolnienie z kajdan ziemskiego zła. Te błagania właściwie ujawniają atrybuty Boga, kierowane są w imieniu zbiorowości upraszającej łaski do starań o zbawienie. Wiersz stanowi daleką transformację Modlitwy Pańskiej, zarówno semantycznie, jak i formalnie, znacznie odchodzi od kształtu autentyku.

Bardzo wierną parafrazą Oratio Dominica jest 4-zwrotkowy wiersz Mikołaja Dobrolubowa *Ojciec Niebieski!* (*Небесный Отец!*). Ten znany przedstawiciel krytyki „realnej” przywołuje w prezentowanym tekście siedem próśb do Boga, dwukrotnie uobecnionego w wokatywach interpozycyjnych „Boże”, zaświadcza niewiarę człowieka zagubionego w rzeczywistości ziemskiej – wyraźnie naznaczonej znakiem profanum. W ślad za Mateuszem modlitwę wieńczy szczątkową doksologią zawierającą pochwałę i dziękczynienie Stwórcy:

Все это в Твоем есть владении;
 Твоя слава, сила и власть!

Twórcy przełomu wieków Konstanty Fofanow i Olga Czumina bardziej swobodnie podchodzą do podstawowej modlitwy chrześcijan. Dekadent rosyjski

w wierszu *Ojczy nasz!* (*Отче наш!*) rozwija tylko dwie prośby modlitwy – o chleb duchowy oraz ochronę przed złem. Pomiędzy błagania teologiczne związane ze świętością i realizacją woli Boga, wzmocnił natomiast wołania uświęcenia życia człowieka przepełnionego zwątpieniem, utratą wartości, odejściem z drogi zbawienia. Fofanow w swoim tekście rozbudowuje anaklezę przechodzącą w anamnezę, wyraźnie też wzmacniając cechy teologiczne Boga:

Отче наш! Бог, в небесах обитающий,
 Оку незримый, но зримый сердцами,
 Всѣ созидающий, всѣ разрушающий,
 Греющий землю живыми лучами.

Także poprzez powtarzanie różnorodnych adresatywów („o Boże”, „Отче наш”, „Бог безутешно страдающих”, „Солнце вселенной”) intensyfikuje przymioty Boga, afirmuje i urealnia Jego atrybuty obrońcy cierpiących i uciśnionych. Dwudziestowersowy wiersz stychezny zyskał siłę przekonania i emocjonalność ufnej modlitwy opartej na Modlitwie Pańskiej.

Najdłuższa modlitwa oryginalna, będąca parafrazą Oratio Dominica, wyszła spod pióra poetki syntetyzującej w swojej twórczości elementy obywatelskie z liryką serca – O. Czuminej. Jej wersja *Ojczy nasz* liczy dziewięć strof 6-wersowych. W każdej zwrotce poetka rozwija jedną frazę, bo nie zawsze prośbę modlitwy. W tak długim tekście stosuje różnorodne urealnijające i afirmujące Boga adresatywy – „О наш Отец на небеси!”, „Владыка”, „Отец Верховный”, „Господи”. Wprowadza też szereg obrazów biblijnych (prawo Mojżeszowe, wyparcie się przez lud Jahwe, wskrzeszenie córki Jaira, rozmnożenie chleba, odpuszczenie win jawnogrzesznicy), gromadzi szczegóły ewangeliczne dotyczące ofiary krzyżowej, uzupełnia tekst błaganiami o chleb duchowy i zmartwychwstanie umarłych. Parafraza Czuminej znacznie rozszerza oryginał i modyfikuje jego obrazy. Oto jak autorka eksponuje moc, chwałę i blask sławy Boga w doksologii:

Да придет Царствие Творца,
 Его престол, Его держава,
 Да будут в мире без конца
 Его могущество и слава,
 Во мраке жизненных пустынь
 Да возсияет свет! Аминь!

Przytoczony fragment tekstu wzmacnia trzecią prośbę teologiczną, nawiązuje też do Mateuszowej doksologii, w której konkluzję również wieńczy aklamacja „Amen”.

Najdłuższym wariantem Modlitwy Pańskiej jest wolny przekład wiersza Martina Lutra *Ojczy nasz!* (*Отче наш!*) Apollona Korynfskiego. Ten zapóźniony romantyk z przełomu wieków każdą frazę i intencję błagalną wyraża w dwóch

rozbudowanych zwrotkach 5-wersowych z interesującą konfiguracją rymową. Zobaczmy, jak oddaje drugą prośbę teologiczną, łącząc ją z wołaniem o przestrzeganie słowa Ewangelii i poszanowanie zasad prawdziwej wiary:

Свято да будет для мира священное,
Дивное имя Твое благодатное,
Но помоги нам Твое откровенное
Слово Завета любви необъятное
Чисто и свято блости.

Чтобы мы жили достойно его –
Имени Бога-Творца своего,
Нас огради от неправых учений,
С ложной дороги, с распутья сомнений
К истине нас возврати!

Takich zestawów stroficznych jest w modlitwie dziewięć, a ich intencje są kierowane do „Naszego Ojca” i „Boga”. Błagania zamyka, będąca konkluzją, doksologia – sławiąca łaskawość i potęgę Stwórcy:

Пусть будет так, пусть отныне до века
Царству Призвавшего в жизнь человека
Славе не будет конца!..

W innej współczesnej parafrазie Modlitwy Pańskiej *O Ojciec nasz na niebie!* (*O наш Отец на небесах!*) stworzonej przez nieznanego autora każda z intencji błagalnych wypełnia oddzielną strofę czterowerszą. Poeta korzysta z amplifikacji, znacznie np. rozbudowuje przymioty Boga w trzeciej prośbie teologicznej:

Всеведущ Ты и всемогущ,
Трепещет пред Тобою все;
Всевидающ Ты и вездесущ,
Да придет царствие Твое.

Wyrażając pozostałe intencje mówi o dobroci i łaskawości Ojca, Jego sprawiedliwości. Sam adresat wołań urealniony jest wokatywami „Боже”, „о Боже сил”, „Властелин”, a Jego moc i wieczna chwała podlegają spotęgowaniu w zakończonej aklamacją formule doksologicznej:

Твои все дивные дела,
Твое и царство, Властелин,
Тебе и слава, и хвала
Во веки вечные! Аминь.

W sześciu najnowszych parafrazach Oratio Dominica¹⁰ autorzy rosyjscy w miarę swojego talentu starają się adekwatnie wobec autentyku oddawać naszą nędzę łaskawemu Ojcu (Tatiana Kajzer, Katali Władis, Jurij Muchin, Kupidon), wzbogacają swoje warianty modlitwy wołaniem o kierowanie naszym życiem i miłosierdzie (Ałła Alenina). Bardziej swobodnie podchodzą do prostoty, bezpośredniości i emocjonalności autentyku modernizując go, czyniąc tekst również indywidualną wypowiedzią błagalną. Rysy oryginału są rozpoznawalne we wszystkich parafrazach poetyckich, które syntetyzują cechy modlitwy kultowej i indywidualnej zarazem. W płaszczyźnie stylistycznej modlitwy te łączą rytualizację z formulicznością w obrębie stosowanej struktury genologicznej.

W przeanalizowanych modlitwach forma wiersza stychicznego występuje w ośmiu utworach, a kształt stroficzny osiąga również osiem tekstów. Tylko w dwóch wierszach pojawia się aklamacja „Amen”, a teksty nawiązujące do ewangelii Mateusza posiadają formułę doksolologiczną. Modlitw rozszerzających prośby teologiczne i bytowe – oczywiście nie poprzez ich multiplikację – ale przez uszczegółowienie intencji, swobodne rozwinięcie obrazów jest mniej, niż tych wiernych semantycznie, imitujących ducha ewangelicznych wzorców. Wszystkie omówione tu parafrazy i transformacje *Ojczy nasz* dokumentują życie formy genologicznej włączonej do gatunkowego kanonu w klasycyzmie, utrwalonego jako gatunek nietradycyjny w poezji romantycznej, a modyfikowanego później w liryce XIX, XX i XXI wieku.

Bibliografia

- Clement O., *Trzy modlitwy. Ojczy nasz. Modlitwa do Ducha Świętego. Modlitwa św. Efrema*, tł. K. Łukowicz, Kraków 1997.
- Kołąkowski T., *Poetyckie parafrazy psalmów Aleksandra Sumarokowa w świetle doświadczeń egzystencjalnych*, „Studia Rossica Poznaniensia” 1986, № 18.
- Prus K., *Rosyjska liryka romantyczna. Gatunki nietradycyjne*, Rzeszów 2009.
- Prus K., *O współczesnej rosyjskiej modlitwie poetyckiej. Od Mariny Cwietajewej do najnowszej modlitwy internetowej*, Rzeszów 2014.
- Zając E., *Ojczy nasz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XIV, Lublin 2010.
- Новый завет господа нашего Иисуса Христа*, Библейские общества.
- Русские писатели 1800–1917*, Москва 1999, t. 4.
- Тынянов Ю., *Архаисты и новаторы*, Ленинград 1929.
- Фет А., *Стихотворения. Поэмы. Переводы*, Москва 1985.
- <http://www.christianart.ru/index.php/2008-01-28-14-16-41/> [19.01.2015].

¹⁰ Uwagi o nich zob.: K. Prus, *O współczesnej rosyjskiej modlitwie poetyckiej. Od Mariny Cwietajewej do najnowszej modlitwy internetowej*, Rzeszów 2014, s. 97–99.